

10. Lysko M. Pry UNS stvoreno ukraïnsku narodnu fundatsiiu / Marta Lysko // Svoboda. – 1997. – Ch.2. – S.5; Lisovych R. Novyi rik – novi mozhlyvosti, novi i vyshchi cili / Roma Lisovych // Svoboda. – 2015. – №4. – S.8–9.

11. Merfi N. Ukraïntsi v SShA: zberezhenia natsionalnykh ta kulturnykh tradytsii / N. Merfi. – Donetsk: Noulidzh, 2010. – 247 s.

12. Motsiuk V. Ukraïntsi ta ukraïnska identychnist u suchasnomu sviti / V. I. Motsiuk, V. Yu. Makar, S. D. Popyk. – Chernivtsi: Prut, 2005. – 400 s.

13. Nedoshytko I. Informatsiyni prostir ukraïntsiiv u SShA / I. Nedoshytko // Gileia. – 2012. – Vyp.58. – S.688–696.

14. UNS – na porozzi vyznachnoho yuvileiu // Svoboda. – 2013. – №8. – S.6; Dva yuvilei // Svoboda. – 1993. – Ch.34. – S.2; Z dnem narodzhennia Ukraïnskyi narodnyi souize! // Svoboda. – 2011. – №7. – S.6; Kedryn I. Hotuimosia do sviatkuvan / Ivan Kedryn // Svoboda. – 1993. – Ch.34. – S.2; Pavelchak V. Stefan Karachai: Ukraïnskyi narodnyi souiz / Volodymyr Pavelchak // Chas i Podii. – 2008. – №26. – 26 chervnia; Khmelkovskiy L. UNS i hromada – druzi na vse zhyttia / Lev Khmelkovskiy // Mist. – 2014. – 06 liutoho.

15. Khmelkovskiy L. UNS i novi imigranty / Lev Khmelkovskiy // Svoboda. – 1998. – Ch.36. – S.4.

Bilovus L. I., Candidate of Philological Sciences, Association Professor Chair of Documentation, Information Activities and Ukrainian Science, Ternopil National Economic University (Ukraine, Ternopil), Lesya_Bilovus@i.ua

Preserving of the USA Ukrainians' national identity in the Ukrainian National Association's activities (based on the diaspora's periodicals materials)

The article concentrates its attention on the monitoring of the USA Ukrainians' published materials («Soboda», «Chas i Podii», «Mist», «Nova Hazeta», «Ukrainske Slovo») on the subject of the Ukrainian National Association's activity. Often published materials, containing information about the work of the organization are of somewhat reporting and schematic character, with the frequency plot coverage, but a clear structure. Nevertheless, this kind of information not only makes such an activity open, but also serves as a kind of advertising material. In the context of the information space, we can trace how throughout the Ukrainian National Association's existence, in addition to its main providing activities it has always been the generator of a great deal of events for American Ukrainians. It has also supported educational and cultural events both, in America and Ukraine and participated in the traditional and ceremonial events, provided scholarship programs to promote professional self-affirmation and raise active members of the Ukrainian community.

Keywords: information space, periodicals, Ukrainian diaspora, national identity, Ukrainian National Association.

* * *

УДК 94(439+470.6+477+480)«1918/1919»:323.27

Бондаренко Д. Я., кандидат історичних наук, ст. наук. співробітник, Одеський історико-краєзнавчий музей (Україна, Одеса), dbond70@gmail.com

МОНАРХІЧНА КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ У 1918–1919 РОКАХ: ГОЛОВНІ ЕТАПИ

Чотири нові незалежні держави, що виникли після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій (Фінляндія, Україна, Дон, Угорщина), витримали більшовицьку навалу і стали базою монархічної контрреволюції та реставрації. В двох з них (Фінляндії та Угорщині) було відновлено монархію, в той саме час як Україна та Дон мали республіканську форму правління, проте власну безпеку та незалежність вони пов'язували саме з реставрацією монархії в Росії в її кордонах, згідно Брест-Литовської мирної угоди. Монархічна контрреволюція в нових державах на відміну від російської республіканської контрреволюції використовувала більш гнучкий підхід в національному питанні, та відкидала гасло «Єдина, Неподільна Росія!».

У дослідженні широко використовується порівняльний історичний аналіз, загальноєвропейський підхід, замість радянського та пострадянського принципу вивчення процесу в кожній окремій державі.

Ключові слова: Контрреволюція, реставрація, Визвольна війна в Фінляндії 1918 року, Грамадянська війна в Угорщині 1919 року, Визвольні змагання в Україні 1918 року, Визвольна війна на Дону 1918 року, Королівство Фінляндія, Королівство Угорщина, Українська держава, Всеєлицке Військо Донське, регент барон Карл-Густав-Еміль фон Маннергейм, регент Миклош Горті, Гетьман Павло Скоропадський, Отаман Петро Краснов.

У результаті Першої Світової війни відбувся розпад Російської та Австро-Угорської імперій. В обох випадках зречення імператора автоматично призводило до розпаду імперії, в основі якої лежав династичний, а не національний принцип державності [8, с. 13, 34]. Суверенітет нових держав ідеологічно був пов'язаний зі зреченням монарха і звільненням від даної йому раніше присяги (Фінляндія – 1809 рік, Україна – 1654 рік, Дон – 1645 рік, Угорщина – 1867 рік). Втрата України для Росії була аналогічною як втрата Угорщини для Австрії: в обох випадках держави втрачали імперський статус. Серед вказаних нових держав тільки Дон не зберіг свою державність та зник з політичної мапи Світу, незважаючи на формування донського націоналізму в 1918 році [28, р. 77].

Прихід до влади в Росії більшовиків, що проголосили право нації на самовизначення, з одного боку, прискорив процес розпаду колишньої імперії, але, з іншого боку, розпалював пожежу Громадянської війни, найбільш інтенсивну саме на теренах нових держав: Фінляндії, України, Дону в 1918 році, та Угорщини в 1919 році.

На місці династичних держав Східної Європи почали формуватися нові незалежні національні держави, в деяких з них відбувалися соціальні революції, кульмінацією яких була так звана «тріумфальна хода радянської влади», або, відверто кажучи, експорт більшовицького режиму з Росії. Згідно теорії П. Сорокіна [20, с. 268–269], будь-яка революція викликає опір прихильників старого ладу. Саме тому, в нашому випадку, цілком закономірно виникнення двох типів контрреволюції: по-перше, монархічної – з боку тих сил, для яких монархія була об'єктом лояльності та суб'єктом суверенітету, а, по-друге, національної, для якої об'єктом лояльності та суб'єктом суверенітету була нація [14, с. 33–37], на протипагу більшовикам, для яких клас замінював націю [14, с. 90–91].

Термін «монархічна контрреволюція» використовувався більшовиками, зокрема Л. Троцьким, в негативному контексті стосовно російських білих (генералів М. Юденича, Є. Міллера, та адмірала О. Колчака) [22, с. 68]. В радянській історіографії термін «монархічна контрреволюція» набуває поширення в працях Г. Йоффе [11] та В. Зіміної [9], причому остання додає до вказаного поняття «германофільська», що є досить справедливим, оскільки, до 11 листопада 1918 року, тобто до поразки Центральних держав в Першій Світовій війні в російській контрреволюції існувало дві течії: прони́мецька (монархічна) та проантанті́вська (республіканська), на що звернули увагу емігрантські історики П. Мілюков [16, с. 75], М. Головін [5; 6], А. Зайцов [8, с. 28].

Як в емігрантській та закордонній так і в радянській історичній науці звернули увагу на реставраційні режими України і Дону 1918 року, як бази всеросійської реставрації [2; 3, с. 192; 10, с. 90–91, 99–102; 33, р. 56; 35, р. 74]. В сучасній українській історіографії процес контрреволюції та реставрації розглянуто в монографіях О. Тимощука [21], А. Буравченкова [1] та Д. Яневського [27], серед закордонних досліджень слід особливо згадати П. Кенеза [12; 31; 32], О. Федюшина [24], В. Федюка [23].

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що загалом в сучасній українській історичній науці

все ще панує негативне ставлення до правління гетьмана П. Скоропадського, оскільки, на превеликий жаль, більшість дослідників знаходиться «в полоні» спогадів революціонерів–соціалістів В. Винниченка та П. Христюка, що своїми поглядами були фактично національними більшовиками. Як справедливо відмітив А. Буравченков «соціалістична ментальність багатьох дослідників не дозволяє їм повністю відмовитися від класового підходу в інтерпретації історії. Користуючись запозиченими від радянської історіографії постулатами і догмами, вони тепер звеличують Центральну Раду, що складалася з соціалістів... Поодинокі дослідження, присвячені гетьманату потопають в хвилях праць... «неосоціалістичного» напрямку, в яких чорне називають білим... надають романтичного та героїчного забарвлення явищам, що призвели до зруйнування Української Держави, і на багато десятиліть відірвали її від європейської спільноти» [1, с. 78]. Тобто сучасна українська історична наука все ще потребує декомунізації та європеїзації. Особливо недостає порівняльних досліджень історичних процесів в Україні і в сусідніх країнах, та розгляд історії України в загальноєвропейському контексті, тобто України як частини Європи. Саме тому, мета цієї статті полягає у проведенні порівняльного аналізу процесів контрреволюції та реставрації в країнах Східної Європи, а саме: Україні, Фінляндії, Угорщині та Дону. Треба зазначити, що голови всіх чотирьох країн залишили спогади [13; 15; 18; 29], що значно спрощує проведення дослідження. Власне російська монархічна контрреволюція (адмірал О. Колчак, генерали М. Юденич, Є. Міллер) залишається за межами теми цього дослідження.

Монархічна контрреволюція в нових державах, що виникли на території колишніх Російської та Австро-Угорської імперій була двох типів. Перший – класичний роялізм (Угорщина та Фінляндія), прагнення зберегти монархію шляхом або відновлення існуючої династії, або обранням нової. Другий – умовно кажучи «гібридний монархізм», або «експорт-монархізм» (Україна та Дон), тобто прагнення керівництва республіканських держав до повалення більшовизму та відновлення монархії в Росії, як засіб забезпечення безпеки та незалежності своєї нової незалежної держави [13, с. 215–216, 218, 220–223; 15, с. 177–178].

Взагалі монархічна контрреволюція відкидала гасло Установчих Зборів, передбачала відновлення дореволюційного ладу та гнучкий підхід до питання територіальної цілісності Росії, тобто визнання результатів Брест-Литовської мирної угоди. Монархічна контрреволюція в нових державах (за винятком генерала Ф. Келлера в Україні, який зробив спробу заколоту проти Гетьмана) на відміну від російської республіканської проантантівської контрреволюції не керувалась гаслом «Єдина та неподільна Росія!». Тобто монархісти-голови нових держав (Карл-Густав фон Маннергейм, Павло Скоропадський, Петро Краснов), припускали збереження незалежності своїх країн у випадку відновлення монархії в Росії. Наприклад, К.-Г. фон Маннергейм вважав, що Королівство Фінляндія повинна прийняти діяльну участь у відновленні монархії в Росії, оскільки «така «послуга» стала б основою для майбутніх дружніх відносин» [15, с. 177–178]. Гетьман

Павло Скоропадський також був прихильником того, щоб Українська Держава стала базою Всеросійської реставрації [17, с. 259; 19, с. 11, 13, 15, 17, 27–28, 105–106; 31, р. 135, 140, 144–147, 162, 219–220, 238–240, 272]. Навіть так звана грамота Гетьмана про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією від 15 листопада 1918 року, як справедливо зазначив О. Юрченко, не відміняла незалежності України, оскільки не заперечувала принципам III та IV Універсалів Центральної Ради [26, с. 210]. Повстання Директорії проти Гетьмана, приводом для якого була саме «Грамота про федерацію», була не тільки внутрішньою Громадянською війною, а фактично, війною «червоних» проти «білих» в Україні, причому війська Директорії були українськими червоними, дії яких призвели до втрати держави [7, с. 61–62; 25, с. 169–170, 213–226; 31, р. 237, 239–240, 272]. Для отамана П. Краснова самостійність Дону в умовах всеросійської реставрації була непорушною за принципом «Хай живе цар в Москві, а ми, козаки на Тихому Дону!» [13, с. 193, 215].

Важливим питанням є періодизація монархічної контрреволюції. Першу спробу скласти періодизацію російської монархічної контрреволюції здійснив А. Зайцов, в якій рубіжними датами були жовтневий більшовицький переворот та поразка Центральних держав в Першій Світовій війні, тобто 7 листопада 1917 року – 11 листопада 1918 року. В цілому періодизація А. Зайцова виглядала наступним чином:

1. Боротьба до австро-німецької окупації (жовтневий переворот 7 листопада 1917 року – 18 лютого 1918 року);
2. Австро-німецький наступ і окупація (18 лютого – 4 травня 1918 року);
3. Оформлення російської контрреволюції (літо – осінь 1918 року);
4. Осінь 1918 роки (закінчення Першої Світової війни 11 листопада 1918 р.).

11 листопада 1918 року стало, за зауваженням А. Зайцова, «траурним днем російської контрреволюції», тому що «День перемир'я, який відкрив необмежені можливості боротьби переможцям... не став початком світової збройної боротьби з більшовизмом» [8, с. 28, 333–334].

Взагалі, треба зазначити, важко створити загальну періодизацію, тому що в кожному випадку свій окремий час початку боротьби з більшовизмом, особливо в цьому відрізняється Угорщина, де революційні та контрреволюційні процеси розпочалися роком пізніше за інших. Проте, можна виділити загальні процеси з окремим датуванням хронологічних рамок в кожному випадку:

1. Визвольна або Громадянська війна з іноземною інтервенцією;
2. Контрреволюція та реставрація;
3. Кінець реставрації.

Отже, монархічна контрреволюція в нових державах виникла в період війн проти більшовизму. Фактично, це були Визвольні війни, які більшовики намагались перетворити на Громадянські. Більшовицьких сценаріїв експорт-революції, або, так би мовити, гібридної війни було три. Перший, та фактично основний, – повстання в столиці [3, с. 193], проголошення радянської влади, потім допомога з боку радянської Росії (Фінляндія

27 січня 1918 року, Угорщина 21 березня 1919 року). Другий – проголошення радянської влади на частині нової держави та потім наступ («допомога») з боку радянської Росії з проголошенням війни (Україна, 17 грудня 1917 року). Третій – відверта агресія з боку більшовицької Росії задля «боротьби з контрреволюцією» (Дон, фактично вже з листопада 1917 року).

Визвольні війни закінчувались перемогою білих, визволенням своєї території від більшовиків або власними силами з незначною допомогою німецьких військ, як це було, наприклад, в Фінляндії (16 травня 1918 року) [15, с. 107–108, 111, 119–122, 136; 30, р. 118] та на Дону (12 травня 1918 року), або контрреволюцію було принесено іноземними багнетами: німецька та австро-угорська інтервенція в Україні (початок наступу 18 лютого 1918 року – 4 травня 1918 року – заняття всієї території України); румунська в Угорщині (наступ, форсування Тиси 30 липня – 6 серпня 1919 року – заняття столиці, Будапешту). Якщо в випадку України німецькі та австро-угорські війська грали провідну роль в звільненні від більшовизму, то в Угорщині половину території було звільнено румунською армією, а друга половина – власним національним військом [29, р. 119–126, 128–129].

Перемога контрреволюції та перехід до реставраційних режимів відбувались по-різному. В Фінляндії – 18 серпня 1918 року Сейм проголошує Велике князівство Фінляндське Королівством; 9 жовтня 1918 року Сеймом було обрано королем Фридриха-Карла Гессен-Кассельського, який через поразку Німеччини та тиск з боку країн Антанті відрікся від корони 12 грудня 1918 року, регентом Королівства було призначено барона Карла-Густава фон Маннергейма [15, с. 142–143, 145–147, 151; 30, р. 124–125; 34, р. 112–113]. В Україні – гетьманський переворот та обрання Гетьманом Української Держави генерала Павла Скоропадського з'їздом хліборобів 29 квітня 1918 року. На Дону – обрання Кругом Отаманом генерала Петра Краснова 16 травня 1918 року та проголошення незалежності Всевеликого Війська Донського 18 травня 1918 року [13, с. 191–198; 28, р. 74–75]. В Угорщині – проголошення Національними Зборами адмірала М. Горті регентом Королівства 1 березня 1920 року [29, р. 130–131]. Король Угорщини Карл офіційно не відрікався від корони, але його намагання повернути престол в Будапешті зустріли рішучий дипломатичний опір з боку країн Антанті. Саме чинник Антанті вимушив два королівства (Фінляндію і Угорщину) існувати без короля.

Реставрація відбувалась теж з певними особливостями. В Україні, Угорщині та на Дону це було відновлення дореволюційного законодавства. В Фінляндії – відновлення дії Конституції 1772 року 9 серпня 1918 року. В Україні було введено «Зако́ни про тимчасовий державний устрій України» 29 квітня 1918 року. На Дону «Основні Закони Всевеликого Війська Донського» 17 травня 1918 року. Якщо в Фінляндії та Угорщині було відновлено монархію, як форму правління в державі, то особливостями України та Дону було те, що монархісти-голови держав, що прагнули відновлення монархії в Росії, очолювали республіканські за формою правління країни.

Кінець реставраційних режимів відбувся з відставкою з своїх посад глав держав. Чинниками відставки

в випадках Фінляндії та України були внутрішні: гетьмана Павла Скоропадського 14 грудня 1918 року через повстання Директорії, регента барона Карла-Густава Маннергейма через прийняття Сеймом нової вже республіканської Конституції 17 липня 1919 року [15, с. 169, 171; 33 р. 60]; у випадках Дону та Угорщини були зовнішні, тобто під дипломатичним тиском великих країн: Великої Британії – відставка отамана Петра Краснова 15 лютого 1919 року та поразка на виборах Отамана 19 лютого 1919 року [32, р. 121–122, 331]; та Німеччини – відставка та арешт регента М. Горті 16 жовтня 1944 року. Треба зазначити, що найдовше проіснував реставраційний режим саме в Угорщині.

Таким чином, використовуючи порівняльний історичний аналіз та загальноєвропейський підхід, тобто замість вивчення історичного явища або процесу в кожній окремії державі проведення дослідження в декількох державах одночасно, можна зробити наступний висновок. Чотири нові держави (Фінляндія, Україна, Дон, Угорщина), що виникли після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій, після Визвольних війн стали базою монархічної контрреволюції. Проте, процес контрреволюції та реставрації в обраних для дослідження державах відбувся з певними особливостями. Фінляндія та Дон звільнилися від більшовизму власними силами; в Україну та Угорщину контрреволюцію було принесено іноземною інтервенцією. Фінляндія та Угорщина на певний час відновили монархію, але королівство без короля, в той саме час Україна і Дон обрали республіканську форму правління, проте, з прагненням всеросійської реставрації, оскільки пов'язували власну безпеку та незалежність саме з поваленням більшовизму в Росії та відновленням монархії. Треба також окремо зазначити, що в сучасній українській історіографії до сих пір помилково вважається, що гетьманський реставраційний режим був проросійським та мав мету відновлення федерації з Росією. Скоріш за все, гетьман Павло Скоропадський планував зберегти незалежність України через відновлення монархії в Росії в її кордонах після Брест-Литовську, тобто, фактично, за фінським сценарієм барона Карла-Густава Маннергейма. Падіння реставраційних режимів відбулося або через внутрішні політичні чинники (вибори, нова Конституція), або зовнішні політичні чинники (тиск з боку великих держав).

Список використаних джерел

1. Буравченко А. О. Гетьман П. Скоропадський і Білий рух (суб'єктивний погляд) / А. Буравченко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2008. – С.74–84.
2. Валь Э. фон. Значение и роль Украины в вопросе освобождения России от большевиков на основании опыта 1918–1920 гг. / Э. фон Валь. – Таллинн, 1937. – 72 с.
3. Геруа А. Стихия Гражданской войны / А. Геруа // Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции. – Москва: Военный университет: Русский путь, 1999. – С.173–197.
4. Гражданов Ю. Д., Зимина В. Д. Союз орлов: Белое дело России и германская интервенция в 1917–1918 гг. / Ю. Гражданов, В. Зимина. – Волгоград: ВАГС, 1997. – 280 с.
5. Головин Н. Н. Российская контрреволюция в 1917–1918 гг. / Н. Головин. – В 5–ти ч. – Ч.П. – Таллинн, 1937. – кн.3. – 114 с.; кн.4. – 87 с.; кн.5 – 104 с.
6. Головин Н. Н. Российская контрреволюция в 1917–1918 гг. / Н. Головин. – В 5–ти ч. – Ч.П. – Таллинн, 1937. – кн.6. – 116 с.; кн.7. – 130 с.

7. Гуль Р. Киевская эпопея (ноябрь – декабрь 1918 г.) / Р. Гуль // Архив Русской революции: В 22 т. – Москва: Терра: Политиздат, 1991. – Т.2. – С.59–86.
8. Зайцов А. А. 1918: очерки истории Русской Гражданской войны / А. Зайцов. – Москва: Кучково поле, 2006. – 368 с.
9. Зимина В. Д. Крах германфильской монархической контрреволюции на Юге России в годы Гражданской войны и интервенции / В. Зимина. – Калинин, 1989. – 88 с.
10. Империалистическая интервенция на Дону и Северном Кавказе / под общ. ред. И. И. Минца, отв. ред. А. И. Козлов. – Москва: Наука, 1988. – 264 с.
11. Иоффе Г. З. Крах российской монархической контрреволюции / Г. Иоффе. – Москва, 1977. – 320 с.
12. Кенез П. Красная атака, белое сопротивление. 1917–1918 / П. Кенез / пер. с англ. К. А. Никифорова. – Москва: Центрполиграф, 2007. – 288 с.
13. Краснов П. Н. Всевеликое Войско Донское / П. Краснов // Архив Русской революции: В 22 т. – Москва: Терра: Политиздат, 1991. – Т.5. – С.190–321.
14. Малахов В. С. Национализм как политическая идеология / В. Малахов. – Москва: КДУ, 2005. – 320 с.
15. Маннергейм К.–Г. Мемуары / К.–Г. Маннергейм. – Москва: Вагриус, 1999. – 510 с.
16. Милоков П. Н. Россия на переломе: большевистский период Русской революции / П. Милоков. – В 2-х т. – Париж, 1927. – Т.II. – ix, 281 с.
17. Россия и Украина. Из дневников Н. М. Могилянского и писем к нему П. П. Скоропадского 1919–1926 / публикация А. Сергеева // Минувшее. Исторический альманах. – Москва. – СПб., 1993. – Вып.14. – С.253–274.
18. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ – Філадельфія, 1995. – 493 с.
19. Скоропадський П. П. «Україна буде!» Из воспоминаний / публикация А. Варлыго // Минувшее. – Москва – СПб., 1994. – Вып.17. – С.7–115.
20. Сорокин П. Социология революции / П. Сорокин // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – Москва: Политиздат, 1992. – С.266–295.
21. Тимошук О. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) / О. Тимошук. – Харків: Вид-во УВС, 2000. – 462 с.
22. Троцкий Л. Д. Между империализмом и революцией / Л. Троцкий. – Москва: Директ–Медиа, 2015. – 249 с.
23. Федюк В. П. Белье: антибольшевистское движение на Юге России. 1917–1918 гг. / В. Федюк. – Москва: АИРО–XX, 1996. – 153 с.
24. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918 / О. Федюшин. – Москва: Центрполиграф, 2007. – 336 с.
25. Черячукин А. В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г. / А. В. Черячукин // Донская Летопись. – Белград, 1924. – №3. – С.163–231.
26. Юрченко О. Українсько–російські стосунки після 1917 в правному аспекті / О. Юрченко. – Мюнхен, 1971. – 402 с.
27. Яневський Д. Проект «Україна» або Спроба Павла Скоропадського / Д. Яневський. – Харків: Фолю, 2010. – 283 с.
28. Footman D. Civil War in Russia / D. Footman. – New York, 1961. – 328 p.
29. Horthy N. Memoirs / N. Horthy / annotated by A. Simon. – Safety Harbor: Simon Publications, 2000. – 348 p.
30. Jussila O., Hentila S., Nevakivi J. From Grand Duchy to A Modern State. A Political History of Finland Since 1809 / O. Jussila, S. Hentila, J. Nevakivi. – London: Hurst and Co., 1995. – 384 p.
31. Kenez P. Civil War in South Russia, 1918. The First Year of the Volunteer Army / P. Kenez. – Berkeley – Los–Angeles – London: California University Press, 1971. – 351 p.
32. Kenez P. Civil War in South Russia, 1919–1920 / P. Kenez. – Berkeley – Los–Angeles – London: California University Press, 1977. – 378 p.
33. Kirby D. Finland in the Twentieth Century / D. Kirby. – London: Hurst and Co., 1979. – 253 p.
34. Puntila L. The Political History of Finland 1809–1966 / L. Puntila. – London: Heinemann Ltd, 1975. – 248 p.
35. Yekelchyk S. Ukraine: Birth of A Modern Nation / S. Yekelchyk. – Oxford – New York: Oxford University Press, 2007. – 280 p.

References

1. Buravchenkov A. Hetman P. Skoropadsky i Bilyi ruh (sub'ektivnyi poglyad) / A. Buravchenkov // Hetmanat Pavla Skoropadsky: istoria, postati, kontroversii. – Kyiv, 2008. – S.74–84.
2. Val' E. Von. Znachenie i rol' Ukrainy v voprose osvobodzhenia ot bolshevikov na osnovanii opyta 1918–1920 / E. von Val'. – Tallinn, 1937. – 72 s.
3. Gerua A. Stihia Grazhdanskoj vojny / A. Gerua // Voennaya mysl' v izgnanii. Tvorchestvo russkoy voennoy emigracii. – Moskva, 1999. – S.173–197.
4. Grazhdanov Ju., Zimina V. Sojuz orlov: Beloe delo Rossii i germanskaya intervencija v 1917–1918 / Ju. Grazhdanov, V. Zimina. – Volgograd, 1997. – 280 s.
5. Golovin N. Rossijskaya kontrrevoluzia v 1917–1918 / N. Golovin. – V 5–ti ch. – Ch.II. – Tallinn, 1937. – kn.3. – 114 s.; kn.4. – 87 s.; kn.5 – 104 s.
6. Golovin N. Rossijskaya kontrrevoluzia v 1917–1918 / N. Golovin. – V 5–ti ch. – Ch.III. – Tallinn, 1937. – kn.6. – 116 s.; kn.7. – 130 s.
7. Gul' R. Kievskaya epopeya (nojabr' – dekabr' 1918) / R. Gul' // Arhiv Russkoj revoluzii: V 22 t. – Moskva, 1991. – Т.2. – S.59–86.
8. Zajtsov A. 1918: ocherki istorii Russkoj Grazhdanskoj vojny / A. Zajtsov. – Moskva, 2006. – 368 s.
9. Zimina V. Kraх germanofilskoj monarhicheskoj kontrrevoluzii na Juge Rossii v gody Grazhdanskoj vojny i interventzii / V. Zimina. – Kalinin, 1989. – 88 s.
10. Imperialisticheskaya interventzia na Donu i Severnom Kavkaze. – Moskva, 1988. – 264 s.
11. Ioffe G. Kraх Rossijskoj monarhicheskoj kontrrevoluzii / G. Ioffe. – Moskva, 1977. – 320 s.
12. Kenez P. Krasnaya ataka, beloe soprotivlenie. 1917–1918 / P. Kenez. – Moskva, 2007. – 288 s.
13. Krasnov P. Vsevelikoe Vojsko Donskoe / P. Krasnov // Arhiv Russkoj revoluzii: V 22 t. – Moskva, 1991. – Т.5. – S.190–321.
14. Malahov V. Nacionalism kak politicheskaya ideologija / V. Malahov. – Moskva, 2005. – 320 s.
15. Mannergeim K.–G. Memuary / K.–G. Mannergeim. – Moskva, 1999. – 510 s.
16. Milukov P. Rossia na perelome: bolshevistskij period Russkoj revoluzii / P. Milukov. – V 2 t. – Parizh, 1927. – Т.II. – ix, 281 s.
17. Rossia i Ukraina. Iz dnevnikov N. Mogilyanskogo i pisem k nemu P. Skoropadskogo 1919–1926 // Minuvshee. Istoricheskij al'manah. – Moskva. – SPb., 1993. – Vyp.14. – S.253–274.
18. Skoropadsky P. Spogady. Kinec 1917 – gruden' 1918 / P. Skoropadsky. – Kyiv – Filadelfia, 1995. – 493 s.
19. Skoropadsky P. «Ukraina budet!» Iz vospominanij // Minuvshee. Istoricheskij al'manah. – Moskva. – SPb., 1994. – Vyp.17. – S.7–115.
20. Sorokin P. Sociologia revoluzii / P. Sorokin // Sorokin P. Chelovek. Civilizatzia. Obschestvo. – Moskva, 1992. – S.266–295.
21. Timoschuk O. Ohoronnyi apparat Ukrainskoi Derzhavy (kvitent' – grudent' 1918) / O. Timoschuk. – Harkiv, 2000. – 462 s.
22. Trotzky L. Mezhdou imperialismom i revoluziej / L. Trotzky. – Moskva, 2015. – 249 s.
23. Feduk V. Belye: antibolshevistskoe dvizhenie na Juge Rossii. 1917–1918 / V. Feduk. – Moskva, 1996. – 153 s.
24. Fedushyn O. Ukrainskaya revoluzia. 1917–1918 / O. Fedushyn. – Moskva, 2007. – 336 s.
25. Cheryachukin A. Donskie delegatzii na Ukrainu i v Berlin v 1918–1919 / A. Cheryachukin // Donskaya Letopis'. – Belgrad, 1924. – №3. – S.163–231.
26. Jurchenko O. Ukrainsko–rosijs'ki stosunki pislja 1917 v pravnomu aspekti / O. Jurchenko. – Mjunhen, 1971. – 402 s.
27. Janevsky D. Proekt «Ukraina» abo Sproba Pavla Skoropad'skogo / D. Janevsky. – Harkiv, 2010. – 283 s.
28. Footman D. Civil War in Russia / D. Footman. – New York, 1961. – 328 p.
29. Horthy N. Memoirs / N. Horthy / annotated by A. Simon. – Safety Harbor: Simon Publications, 2000. – 348 p.
30. Jussila O., Hentila S., Nevakivi J. From Grand Duchy to A Modern State. A Political History of Finland Since 1809 / O. Jussila, S. Hentila, J. Nevakivi. – London: Hurst and Co., 1995. – 384 p.
31. Kenez P. Civil War in South Russia, 1918. The First Year of the Volunteer Army / P. Kenez. – Berkeley – Los–Angeles – London: California University Press, 1971. – 351 p.

32. Kenez P. Civil War in South Russia, 1919–1920 / P. Kenez. – Berkeley – Los-Angeles – London: California University Press, 1977. – 378 p.

33. Kirby D. Finland in the Twentieth Century / D. Kirby. – London: Hurst and Co., 1979. – 253 p.

34. Puntilla L. The Political History of Finland 1809–1966 / L. Puntilla. – London: Heinemann Ltd, 1975. – 248 p.

35. Yekelchik S. Ukraine: Birth of A Modern Nation / S. Yekelchik. – Oxford – New York: Oxford University Press, 2007. – 280 p.

Bondarenko D. Ya., Candidate in History, Senior Research Fellow, Odessa Regional History Museum (Ukraine, Odessa), dbond70@gmail.com

The monarchist counter–revolution in Eastern Europe in 1918–1919: the main stages

Four newly independent states, that emerged after the collapse of the Russian and Austro–Hungarian empires (Finland, Ukraine, Don, Hungary) and survived after the Bolshevik invasion, became the basis of the monarchist counter–revolution and restoration. In two of them (Finland and Hungary) monarchy was restored, in that time Ukraine and Don retained the republican form of government, but their safety and independence were associated with the restoration of the monarchy in Russia in its borders after Brest–Litovsk peace agreement. Unlike Russian republican counter–revolution the monarchist counter–revolution in the new states rejected the slogan «Russia is One and Indivisible!».

This study is widely uses comparative historical analysis, pan–European approach, instead of the soviet and post–soviet studies of the process in each separated state.

Keywords: Counter–revolution, Restoration, Liberation War in Finland in 1918, Civil War in Hungary in 1919, War for Independence in Ukraine in 1918, Liberation War in Don in 1918, Kingdom of Finland, Kingdom of Hungary, Ukrainian State, Almighty Don Host, Regent baron Karl Gustav Emil von Mannerheim, Regent Miklos Horthy, Hetman Paul Skoropadsky, Ataman Peter Krasnov.

* * *

УДК 001

Бородай І. С.,
доктор історичних наук, професор, Національна
наукова сільськогосподарська бібліотека
(Україна, Київ), irinaboroday@online.ua

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ШКІЛ)

Вивітлено місце і роль наукових шкіл у продукуванні системи наукового знання, їх основні організаційні форми. Актуалізовано проблему ідентифікації наукових шкіл і центрів в сучасних умовах інтеграції наукового знання, запровадження комплексних підходів. Розкрито можливості застосування системно–історичного підходу до ідентифікації та оцінки діяльності наукових шкіл на прикладі неформальних творчих об'єднань у галузі тваринництва. Виділено та охарактеризовано основні параметри наукових шкіл і центрів як інтелектуальних системних одиниць. Обґрунтовано значення цілеспрямованості як одного із критеріїв ідентифікації інтелектуальних систем, здійснено спробу його застосування для оцінки діяльності зоотехнічних наукових шкіл.

Ключові слова: наукова школа, науковий центр, інтелектуальна система, системно–історичний підхід.

Розвиток науки ґрунтується на накопиченні та синтезі системи знань, забезпеченні сприятливих умов для подальшої наукової творчості вчених, здатних розгорнути ефективну пошукову діяльність. У продукуванні наукового знання важливий внесок належить неформальним творчим об'єднанням, які заведено називати науковими школами та центрами. У їхньому розвитку прослідковується генезис основних наукових теорій і концепцій, традиції наукової творчості, спадкоємність поколінь.

Проблема наукових шкіл є однією з дискусійних у розвитку науки, існування якої, насамперед, зумовлюється багатогранністю самого поняття. Специфіка функціонування галузевих наукових шкіл зумовлюється

особливостями розвитку окремих галузей наукового знання, предметом та об'єктом дослідження. Існування наукових шкіл є невідривним від розвитку конкретної науки і може розглядатися лише в цьому контексті. За їх різноманіттям, необхідно шукати механізми, що сприяють консолідації наукового знання. Кожна наукова школа робить свій внесок у загальний розвиток науки, збагачуючи її окремі напрями, вчення, теорії.

Ретроспективний аналіз розвитку даної проблеми свідчить, що у світовій науці науковим школам надавали різних, іноді суперечливих смислових відтінків. Деякі зарубіжні вчені вбачали в наукових школах «симптом незрелості науки» (Т. Кун), формування, які «ґрунтуються на догмах» (Ф. Бекон) [8]. Натомість, М. Г. Ярошевський характеризував школу як посвячення в науку, засвоєння її концептуального і методичного апарату, ціннісних орієнтацій і категоріальної побудови, як «непремений постійно действующий фактор прогресса науки», «единственные врата, сквозь которые индивид входит в научный социум» [15, с. 29]. П. Анохін вважає, що наукова школа – це традиція мислення, особлива наукова атмосфера, яка прискорює становлення вченого [2, с. 259].

Окремі аспекти даної проблеми знайшли відображення в наукових працях П. К. Анохіна, Д. К. Аронова, А. А. Баєва, Д. Зербіно, Ю. А. Храмова, М. Г. Ярошевського та ін. [2–4; 11; 14; 15]. Диференціація науки, з одного боку, її інтеграція і необхідність об'єднання зусиль учених для вирішення комплексних проблем, з іншого боку, вимагають по–новому поглянути на проблему наукових шкіл. У зв'язку з цим автором здійснено спробу застосувати критерій цілеспрямованості для їх ідентифікації та оцінки діяльності як один із атрибутів інтелектуальних систем, до яких першочергово відносяться наукові школи.

Передумовою виникнення наукових шкіл було накопичення та впорядкування теоретичних знань, наявність повноцінної дослідницької програми на перспективу. Це стало можливим з організацією мережі спеціалізованих науково–дослідних установ та вищих навчальних закладів. Основними осередками їх створення стали вищі навчальні заклади, науково–дослідні інститути, наукові центри, лабораторії, які відігравали роль головних підрозділів накопичення, примноження, збереження і розповсюдження фундаментального та прикладного знання.

Слід розрізняти такі поняття, як наукова школа, науковий центр, науковий колектив. Загальноприйнятим є визначення наукових шкіл, запропоноване Ю. О. Храмовим, які він розглядає як форми неформальної творчої співдружності дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у межах певного наукового напрямку, об'єднаних спільними підходами до розв'язання проблеми, стилем роботи та мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації наукової програми, що одержала значні результати та завоювала авторитет і суспільне визнання у певній галузі знання [14].

Розрізняють кілька організаційних форм наукових шкіл. Зокрема, за типом зв'язків між членами наукової школи виділяють такі неформальні творчі об'єднання: наукова течія, наукове групування; за статусом наукової ідеї – експериментальні, теоретичні; за шириною